SIGISMUND BODZEI

NOTE PRIVIND BILINGVISMUL ÎN TOPONIMIA UCRAINEANĂ CARPATICĂ*

1. Încă de pe la mijlocul sec. al XIX-lea, mulți cercetători au fost surprinşi de numărul mare de elemente lingvistice româneşti în graiurile ucrainene carpatice, precum şi de numeroase denumiri geografice de origine românească în această regiune[1]. Abundența de românisme nu era posibilă decât printr-o şedere de lungă durată pe aceste teritorii a populației româneşti. Influența românească în Carpații Păduroşi (Ucraineni) şi la vest de acest lanț muntos (până în Moravia) a avut loc pe mai multe căi. Unii români erau (şi sunt) locuitori stabili în unele zone carpatice. Păstorii valahi au cutreierat Carpații începând cu Evul Mediu şi au întemeiat chiar aşezări în Galiția, Bereg etc. O altă parte a românimii, vecină cu teritoriul lingvistic ucrainean, avea relații (economice, comerciale, culturale, confesionale, intime etc.) cu populația ucraineană din Carpați. Contactul între români şi ucraineni a fost permanent şi de lungă durată. După opinia unor cercetători, contactul etnolingvistic româno-ucrainean a început în sec. al XII-lea[2] şi a generat un bilingvism colectiv, ce a dăinuit mai multe secole şi se manifestă sporadic în unele zone nord-carpatice şi în prezent[3]. O incursiune sumară în istoria relațiilor româno-ucrainene confirmă constatarea lingviştilor. Atfel, surse bizantine atestă, în anul 1164, în sudul Pocuției, existența unor români nomazi crescători de vite care erau amestecați cu rutenii (rusinii)[4]. În anul 1284, în comitatul Bereg s-au aşezat păstori valahi, iar în 1364 aici a fost întemeiat Voievodatul Krainiei, format din 9 localități populate cu români, având reşedința la Sztánfalva[5]. Românii din Krainia au fost asimilați de coloniştii ucraineni ai lui F. Koriatovici la sfârşitul sec. al XIV-lea[6]. În estul Maramureşului, la sfârşitul sec. al XIV-lea (anul 1391), la Peri, cnejii Balc şi Drag

---

* Comunicare prezentată la Al X-lea Simpozion Național de Onomastică, Cluj-Napoca, 26-28 octombrie 1993.

[1] Vezi, mai amănunțit, Fr. Miklosich, E. Kalužniacki, *Über die Wanderungen der Rumunen in den Dalmatischen Alpen und den Karpaten,* Wien, 1879.

[2] Cf. G. Mihăilă, *Studii de lexicologie şi istorie a lingvisticii româneşti,* Bucureşti, 1973, p. 13.

[3] Cf. S. Bodzei, *Interferențe lingvistice româno-ucrainene în Maramureş*. Teză de doctorat (manuscris), Bucureşti, 1979, p. 32-40.

[4] Vezi B. Kobyolans'kyj, *Dialekt i literaturna mova,* Kiev, 1960, p. 158-159.

[5] Cf. T. Lehóczky, *Bereg vármegye monográphiája,* vol. I – III, Ungvár, 1885 – 1888, vol. III, p. 740-744.

[6] Cf. Dr. K. Kadlec, *Valaši a valašské pravo v zemich slovanskich a uherskich,* Praga, 1916, p. 37.

DACOROMANIA, serie nouă, IX – X, 2004 – 2005, Cluj-Napoca, p. 145-156

au reîntemeiat mănăstirea româno-ucraineană din Peri[7]. S-a constatat că nobilimea („šl'achta") română din Maramureş cunoştea, în acea epocă, şi graiul carpato-rus[8]. Documentele latino-maghiare din sec. al XV-lea menţionează că în Carpaţi trăiau români moldoveni care aveau averi în sudul Pocuţiei şi vorbeau limba ucraineană veche[9]. Şi huţulii – a căror etnogeneză este rezultatul amestecului triburilor slave răsăritene (ulici şi tiverţi) cu populaţia romanizată (daco-geţii) vecină, precum şi prin amestecul acestor două elemente cu triburi turcice[10] – au practicat bilingvismul româno-ucrainean până pe la sfârşitul sec. al XVIII-lea[11]. Începând cu sec. al XI-lea huţulii au urcat, sub presiunea popoarelor migratoare, pe actualul teritoriu de dislocare din Carpaţi. Aşadar, analizând lingvistic şi istoric toponimia din Carpaţii Ucraineni, se poate afirma că denumirile geografice româneşti de aici (oronime, oiconime, hidronime) erau localizate în special la marile altitudini şi păşuni alpine. Aceste locuri erau mai puţin explorate de ucraineni, care locuiau cu preponderenţă în văile râurilor. Se poate vorbi, deci, de o „etajare" atât a populaţiei, cât şi a toponimiei. Această „etajare" nu trebuie înţeleasă în sensul strict al cuvântului. Este vorba, mai degrabă, de o zonă de influenţă, o superioritate „teritorială" în anumite regiuni ale Carpaţilor a uneia sau alteia dintre populaţii, dar cu interpătrunderi şi amestec permanent între ele. Cu timpul, populaţia ucraineană majoritară s-a extins şi a asimilat-o pe cea românească, pe păstorii valahi. Extinderea populaţiei ucrainene a dus la fragmentarea toponimiei majore, a macrotoponimelor care, în bună parte, erau de origine românească.

Şi pe teritoriul lingvistic românesc (Maramureş, Oaş, Lăpuş, Codru, Chioar, nordul Transilvaniei) trăiau, în Evul Mediu, numeroşi ucraineni[12], precum şi iobagi colonişti ucraineni aduşi de nobili din localităţile ucrainene. Conscripţiile urbariale din sec. al XVIII-lea (1771 – 1774) consemnează, de exemplu, în comuna românească Apşa de Jos, *numai* iobagi ucraineni[13]. Ucrainenii au lăsat numeroase urme în graiurile româneşti (pe lângă elementele lexicale şi structurile gramaticale, avem toponime şi antroponime ca *Bârsana, Botiza, Bradova, Bixad, Cavnic, Cămărzana, Copalnic, Dobric, Jeleznic, Leordina, Ruscova, Petrova, Tur, Turţ* etc., respectiv *Albiciuc, Bilaşcu, Coza, Cozar, Fedor, Filipciuc, Hapca, Hrin, Hotico, Ivanciuc, Iusco, Ivanic, Ivaşcu, Lucineţ, Rednic, Tupiţa, Ulici, Volos,*

[7] Cf. I. Pańkevyč, *Ucrajins'ki hovory Pidkarpats'koji Rusy i sumežnich oblastej*, Praga, 1938, p. 22.

[8] Vezi I. Pańkevyč, *op. cit.,* p. 22.

[9] Cf. B. Kobyolans'kyj, *op. cit.,* p. 152.

[10] *Ibidem*, p. 21.

[11] Vezi St. Harabec, *Nazwy geograficzne Huculszczyzny,* Cracovia, 1950, p. 234; A. de Vincenz, *Traité d'anthroponimie houtzoule,* München, 1970, p. 44.

[12] Cf. László Dezsö, *Očerki po istorii zakarpatskich govorov,* Budapesta, 1967, p. 11.

[13] Vezi Arhivele Statului, Filiala Maramureş, Depozitul Sighetul Marmaţiei, Fondul „Prefectura judeţului Maramureş, conscripţiile urbariale din anii 1771 – 1774. Apşa de Jos".

Hafie, Parască, Țâliu, Vasâi etc). Contactul lingvistic româno-ucrainean a generat, deci, un bilingvism colectiv, analizat de numeroşi cercetători[14].

2. Mai puțin s-a discutat despre aspectul bilingvistic al onomasticii româneşti şi ucrainene din Carpați. Intenția studiului de față este analiza mecanismelor de funcționare a bilingvismului în toponimia ucraineană carpatică de origine românească. Este cunoscut faptul că interferențele lingvistice (şi toponimice) sunt mai puternice în cazul bilingvismului colectiv, la care participă grupuri numeroase de populație[15].

În fonologie apar diferite fenomene, ca adaptări, contaminări, substituții, afereză, proteză, metateză, epenteză, denazalizarea ierilor, plenisonia[16] etc. În derivare întâlnim numeroase formații hibride[17]. Unele nume topice au rămas pietrificate, altele sunt deformate şi numai morfemele româneşti le trădează originea. Bilingvismul inegal a generat numeroase traduceri şi calchieri şi la toate denumirile geografice se observă tendința spre simplificare, specifică bilingvismului[18]. Limba română, dispărută prin asimilarea populației româneşti, a lăsat urme în toponimie[19].

3. În cele ce urmează vom analiza unele fapte lingvistice tipice pentru bilingvismul toponimiei ucrainene carpatice.

3.1. Dintre fenomenele specifice fonologiei toponimice amintim:

3.1.1. Accentul, care poate fi transferat, deplasat sau variabil.

a) În foarte multe nume topice accentul este transferat, ceea ce este normal pentru un vorbitor care cunoaşte ambele limbi. Exemple: *Ársa* (SHU)[20]; *Brádul; Cápul* (SHU); *Četecá* (Pa 8); *Flujeráš* (SHU); *Stremtúra* (SHU); *Malyj Turbát* (SHU) etc. Toponimele hibride au, uneori, accentul transferat: *Kýčer'anyj; Lúpivs'kyj; Ńáhryn; Vúrsova; Borkúts'kyj; Terešílka* (< rom. *Tărăşél)* (toate în

[14] Cf. H. Brüske, *Die russischen und polnischen Elemente des Rumänischen,* în „XXVI – XXIX. Jahresbericht des Instituts für Rumänische Sprache zu Leipzig", Leipzig, 1921; D. Scheludko, *Rumänische Elemente im Ukrainischen,* în „Balkan-Archiv", II, 1926; I. Šarovols'kyj, *Rumuns'ki zapozyčeni slova v ukrajins'kij movi,* în „Zbirnyk Zachodoznavstva", 1929. Lista bibliografică completă a problemei se găseşte la E. Vrabie, *Influența limbii române asupra limbii ucrainene,* în „Romanoslavica", XIV, 1967, p. 109-199; S. Bodzei, *op. cit.,* p. 3-19.

[15] Cf. U. Weinreich, *Languages in Contact. Findings and Problems* (traducere în limba rusă), Kiev, 1979, p. 25.

[16] *Ibidem,* p. 45.

[17] *Ibidem,* p. 89, 101-102.

[18] Despre această problemă vezi W. Sperber, *Zum Verhältnis zwischen sorbischen und deutschen Flurnamen in der zweisprachigen Lausitz,* în „Zeitschrift für Slawistik", 8, 1963, p. 515-524; Ju. A. Žluktenko, *Lingvističeskije aspekty dvujazyčija,* Kiev, 1974, p. 64; I. Rizescu, *Contribuții la studiul calcului lingvistic,* Bucureşti, 1958; U. Weinreich, *op. cit.,* p. 101, 108; S. Bodzei, *O consecință inerentă a contactului între limbi: calcul toponimic,* în *Studii de onomastică,* III, Cluj-Napoca, 1982, p. 24-40; idem, *Noi observații privind calcurile toponimice,* în „Studii de onomastică", IV, Cluj-Napoca, 1987, p. 278-293.

[19] Cf. U. Weinreich, *op. cit.,* p. 160-161, 96, 178.

[20] Transcrierea fonetică a denumirilor geografice este păstrată în forma originală.

SHU). Acelaşi accent apare şi la numele topice pietrificate: *Kórbuluj; Kočorvénilor; Lúpuluj; Pyréul-Spridénilor* (toate în SHU) etc.

b) Accent deplasat au mai ales acele denumiri care au fost deformate în epoca monolingvismului ucrainean: *Badžalúj* (< rom. *Bagiu), Kérlihata; Kormanúl; Nyžnyj Píkuń; Pekúra; Salatrúcil; Strántura; Sal'ćá* (< rom. *Salcia)* (toate în SHU). În toponimele ucrainene derivate de la teme tomâneşti apare frecvent accentul deplasat, de ex.: *Burkurív; Carýnnyj; Kuratuléć* (toate în SHU). Acest tip de accentuare apare rar la nume topice pietrificate: *Malulúj* (SHU).

c) În foarte puține toponime accentul este variabil: *Búrkut/Burkút; Dékul/Dekúl* (ambele în SHU).

3.1.2. Toponimele ucrainene de origine românească cuprind câteva fenomene fonetice arhaice dispărute din limba română contemporană.

a) Conservarea lui /ń/ (care în limba română contemporană a devenit /i̯/: *Gruń* (Hr 127); *Mošoroń* (Pa 7); *Pikuń* (Ha 113); *Plań* (Pa 86) etc.

b) Conservarea unor forme v. sl. cu vocale nazale: *Zimbrilova* (Leh 806); *Dombrava* (Pa 32); *Dzembronka* (Ha 92); *Dzembronia* (Hr 98).

c) Păstrarea unor forme arhaice româneşti fără plenisonie: *Zlotari* (F 58); *Slatina* (Ha 60); *Lunca Lată* (Bé 195) etc.

3.1.3. Trecerea unor forme arhaice româneşti la formele fonologice ale limbii ucrainene:

a) Denazalizarea unor nume topice de origine românească (provenite din limba slavă veche): *Dubova* (Dz) (< rom. **Dâmbu*; magh. *Dombó* (Sz 35); *Dibrova* (Dz) (< rom. şi v. sl. **Dombrava*); *Zubriv* (Pa 3); *Zubroveć* (Pa 17); *Zubro* (Pa 21); *Šyrokyj Luh* (Dz) (< rom. *Lunca Lată* [F 85]) etc.

b) plenisonia a acționat, în Evul Mediu, şi asupra numelor topice de origine românească: *Zlotari* (F 85) > *Zolotarevo* (Dz); *Slatina* > *Solotvyna* (Ha 60); *Prislop* > *Pereslup;* antrop. **Drăguş* > *Deregušska* (Pa 21); antrop. rom **Vraja* > *Vorožeska* (Pa 11) etc.

c) În numele topic *Ardils'kyj* (SHU) – care provine de la rom. *Ardeal* – diftongul rom. *-ea-* a fost identificat cu (*jat*) v. sl. şi „transformat” conform legilor fonetice ale limbii ucrainene /ў/ > /i/.

d) Fenomenul /g/ > /h/ este specific fonologiei ucrainene, fiind oglindit şi în denumiri geografice de origine românească; de ex.: *Hlody* (Pa 11); *Hlodoveć* (Pa 22); *Mahura* (SHU); *Hlodos* (SHU); *Hropoveć* (SHU); *Hrop'aneć* (SHU); *Lunha* (SHU); *Sinhurka* (SHU); *Hruń* (Pa 47); *Horunet* (Pa 26); *Hutyn* (Pa 3) < rom. *Gutyn* (Pa 17) etc.

e) Un alt fenomen specific limbii ucrainene este /o/ închis > /i/, conservat în unele nume topice de origine românească: *Hlid; Vertip; Izvir* şi *Merišir* (toate în SHU); *Pogir* (Ha 194) etc. Acest fenomen are şi un reflex dialectal carpatic /o/ > /u/: *Pogur* (Ha 136); *Delešur* (Pa 7); *Osuj* (Dr 396); *Zavuj* (Pa 3) etc.

f) Tot pe terenul foneticii ucrainene a avut loc palatizarea unor consoane dure din model, cf. *Peredul'* (Pa 84); *Turbacil'* (Pa 3); *Sоćat'* (Pa 24); *Ćerbul'* (SHU); *Aržaveć* (< rom. *Arşovăţul*) (SHU); *Kapryća* (SHU); *Malyj Porkuleć* (SHU) etc.

g) Velarizarea dentalei /l/ din toponimele româneşti apare în puţine denumiri: *Tavpeširka* (SHU) < rom. *Talpeş; Tovpaš* < rom. *Talpaş.*

h) În graiurile româneşti din Maramureş şi Oaş este frecventă trecerea lui /v/ la /h/ (cf. *hulpe, holbure* etc.), dar în toponimie l-am întâlnit o singură dată: *Hertip* < rom. *Vârtop.*

3.1.4. Analiza contrastivă ne demonstrează că fonemele /ă/ şi /î/ din toponimele de origine românească (care sunt inexistente în limba ucraineană) au fost adaptate prin înlocuirea lor cu cele mai asemănătoare foneme din limba receptoare[21].

a) Cele mai frecvente adaptări vocalice sunt: /ă/ > /a/ (cf. *Magura* [Ha 131]; *Frasynyš* [SHU]); /ă/ > /e/ (cf. *Krečuneć* [SHU]; *Melajne* [Pa 17]); /ă/ > /y/ (cf. *Strymba* [Cr 432]; *Carylunga* [SHU]); /ă/ > /o/ (cf. *Lostun* [Ha 100]; *Podorovaty* [Ha 87] < rom. *pădure); /*î/ > /e/ (cf. *Reposul* [SHU]); /î/ > /a/ (cf. *Stramtura* [SHU]); /î/ > /y/ (cf. *Rypa* [Ha 132]); /ău/ > /eu/ (cf. *Falkeucul* [SHU]); /ău/ > /iu/ (cf. *Hukiu* < rom. *Hucău* [SHU]); /ea/ > /'a/ (cf. *Porńala* [SHU]); /oa/ > /o/ (cf. *Bystryčora* [SHU]) etc.

b) În multe cazuri, în epoca bilingvismului colectiv, /î/ a fost transferat (/î/ > /y/), de ex., *Ryt* (Pa 26); *Kycery* (Pa 27); *Stynka* (Pa 39) etc.

c) Adaptarea africatei /dž/ (inexistentă în limba ucraineană) s-a făcut prin /dž/ > /ž/ (pierderea elementului oclusiv): *Ružinosa* (SHU); prin transferul din română al africatei: *Džurdživs'kyj* (SHU); prin afonizare /dž/ > /c/: *Fececil* (SHU) < rom. *Făgeţel.*

d) În epoca bilingvismului a fost conservată cons. rom. /k'/: *Tyeye* (Leh 51) < rom. **Cheie; Ketrosul; Kyćera; Skynosa* (toate din SHU).

Iată câteva schimbări fonetice importante şi frecvente: apocopă (cf. *Brustur; Nyžnyj Vanč* [SHU]); sincopă (cf. *Tusul* [SHU]); metateză (cf. *Frujal* [Pa 5]; *Menčul* [SHU]; *Formošyka* [SHU]; epenteză (cf. *Levordins'ka Potočyna* [SHU]; afereză (cf. *Ontrosa* < *Valea Lăptoasă* [SHU]); proteză (cf. *Jaršyća* [SHU]; *Vurda* [Pa 10]; *Temnatyk* < ucr. *temno* + n. topic rom. *Tomnatec* [Dr 382] etc.).

În perioada târzie (a monolingvismului ucrainean), unele nume topice româneşti au suferit deformări, deoarece sensul lor nu era înţeles de vorbitori: *Waratyn* şi *Var'etyn* (Ha 121) < rom. *Văratec; Ladieszkul* < rom. *Vlădescul* (Ha 210); *Kloped* < rom. *Plopet* (Pa 13); *Džamer* < rom. *Geamăn* (Pa 20); *Ederen* < rom. *Iederă* (Dr 396) etc.

3.2. Din punct de vedere tematic, denumirile româneşti au la bază termeni geografici (*munte, grui, chiceră, măgură, plai* etc.), nume de plante (*carpen, frasin, sunătoare, afine, rogoz, răchită* etc.), zoonime (*lup, urs, cuc, cerb* etc.), etnonime (*neamţ, turc, ungur* etc.), însuşiri (*acru, putred, lutos),* dimensiuni (*lung, scurt,*

[21] Cf. U. Weinreich, *op. cit.,* p. 39, 51.

mic, mare), culori (*verde, alb, negru),* nume de ființe şi lucruri (*copil, om, desagi, baltag* etc.), antroponime (*Dinu, Vlad, Moraru, Oancea, Ovidiu, Pintea, Stan* etc.), toponime (*Apşa, Ardeal, Năneşti, Vad, Fereşti* etc.), adjective posesive şi relative etc.

3.3. Un indiciu al bilingvismului de lungă durată este derivarea unor nume topice româneşti cu ajutorul unor morfeme ucrainene, respectiv a unor teme toponimice ucrainene cu morfeme româneşti. Pentru vorbitorii ucraineni, şi articolul hotărât enclitic masculin singular *-ul* este un morfem. Distingem:

3.3.1. Nume topice româneşti hibride formate din temă românească şi sufix ucrainean. Transferul morfemelor a avut loc în procesul bilingvismului în vorbire, de unde a trecut în limba ucraineană prin reminiscențe toponimice[22].

a) Denumiri geografice hibride au apărut din sudarea unor prefixe ucrainene cu teme româneşti, de exemplu: *Pidklifa* (Ha 201); *Pidmagura* (Ha 201); *Pidrokita* (Ha 201); *Pidkorna* (Dr 367); *Pôdkućera; Zakyćera* (Pa 65); *Prycarynok* (Pa 3) etc.

b) Elemente toponimice amestecate s-au format mai ales prin sufixare. Iată cele mai frecvente sufixe ucrainene: *-ak* (cf. *Brusturak* [Ha 164]); *-anka* (cf. *Borsučanka* [Pa 28]); *-čyk* (cf. *Plajčyk* [Dr 382]); *-ec* (cf. *Albiniec* [Ha 91]); *-enka* (cf. *Syhlenka* [Ha 103]); *-ica* (cf. *Čerbovica* [Dr 382]); *-ik* (cf. *Muncselik* [Leh 28]); *-ina* (cf. *Borszucsina* [Leh 164]); *-išče* (cf. *Styništče* [P 24]); *-yća* (cf. *Strymbyća* [Dr 396]); *-yk* (cf. *Hrunyk* [Pa 88]); *-yna* (cf. *Myčelyna* [Pa 14]); *-yšče* (cf. *Hrunyšče* [Pa 89]); *-ka* (cf. *Magurka* [Dr 367]); *-nyk* (cf. *Jafynnyk* [Pa 3]); *-ok* (cf. *Hrunok* [Pa 32]) etc.

c) Unele nume topice sunt dublu sufixate: *-ar-ńa* (cf. *Borsukarńa* [Pa 3]); *-iv-čyk* (cf. *Šesivčyk* [Pa 15]); *-yn-ec* (cf. *Gropynec* [Pa 3]); *-jan-ček* (cf. *Sehlanček* [Pa 18]); *-ja-nec* (cf. *Grop'anec* [p 15]); *-ov-ec* (cf. *Negrovev* [Ha 76]); *-ov-ka* (cf. *Szandrówka* [Ha 117]) etc. Există şi sufixe triplate: *-ov-at-ka* (cf. *Horstowatka* [Ha 86] < rom. *horşti).*

d) Unor teme toponimice româneşti sufixate li s-a aplicat o suprasufixare cu morfeme ucrainene: *-aş-ev-ec* (cf. *Fetyasevec* [Leh 41]); *-aş-ka* (cf. *Kiczeraszka* [Ha 130]); *-at-ka* (cf. *Pastajatka* [Ha 92]); *-ean-ka* (cf. *Gierlanka* [Ha 181]); *-el-sk-* (cf. *Bukowielski* [Ha 93]); *-en-ie* (cf. *Syhelenija* [Ha 147]); *-escu* + *-čik* (cf. *Njenješčik* [Pa 17] < rom. *Nănescu); -escu* + *-čuk* (cf. *Fereszczuk* [Ha 75] < rom. *Ferescu*); *-escu* + *-enka* (cf. *Fereszczenka* [Ha 92]); *-ior* + *-yn -ec* (cf. *Szeszorynec* [Ha 84]); *-işoara* + *-ec* (cf. *Steryszorec* [Ha 103]); *-işor* + *-ka* (cf. *Taupiszirka* [Ha 139]); *-şor* + *-ec* (cf. *Ruszorec* [Ha 93] < rom. *Râuşor*); *-ul* + *-anka* (cf. *Bradulanka* [Pa 18]); *-ul* + *-čyk* (cf. *Fereskulčyk* [Ha 92]); *-ul* + *-ec* (cf. *Dragulec* [Cr 434]); *-ul* + *-enka* (cf. *Mikulenka* [Ha 209]); *-ul* + *-ov-* + *-ka* (cf. *Kitulowka* [Ha 180] < antrop. rom. *Câtul*) etc.

Această interferență multiplă de structură este dovada stratificării numelor topice, adică peste nomenclatura geografică românească din epoca bilingvismului

---

[22] Cf. I. Pătruț, *Onomastică românească,* Bucureşti, 1980.

româno-ucrainean s-a suprapus un nou strat de sufixe al populației de mai târziu, care era monolingvă. Se poate observa că aceste toponime, în forma lor inițială, erau românești şi ulterior li s-au adăugat sufixe ucrainene. Temele toponimice sunt toate apelative, antroponime sau denumiri româneşti. Dacă unele sufixe ucrainene s-au suprapus peste nume topice româneşti (sufixate) cu scopul de a schimba sensul (mai ales cu scopul de a diminutiva), altele (tot sufixe ucrainene diminutivale) au acționat asupra unor toponime deja diminutivate în limba primară (română), deoarece toponimele româneşti diminutivate şi-au pierdut sensul inițial pentru ucrainenii monolingvi.

3.3.2. Unele nume topice româneşti au la bază adjective.

a) Unor toponime şi antroponime li s-au ataşat morfeme adjectivale ucrainene, formând, din adjective relative, denumiri hibride: *-ck-* (cf. *Fyntyrackyj* [Ha 126] < rom. *fântână*); *-n-* (cf. *Ardžaluszny* [Ha 83] < rom. *argilos*); *-ov-* (cf. *Plajowy* [Ha 59]); *-sk-* (cf. *Kičorskij* [Dr 367]) etc.

b) Unele nume topice s-au format cu ajutorul unor sufixe compuse: *-an-sk* (cf. *Sehl'anske* [Pa 18]); *-iv-sk-* (cf. *Carinivske* [Ha 99]); *-ov-sk-* (cf. *Ursovskij* [Cr 434]); *-üv-sk-* (cf. *Negrüvskoje* [Pa 3]); *-k-ov-at-* (cf. *Jafinkovatoje* [Pa 38]); *-ok-iv-sk-* (cf. *Hrunkivska* [Dr 380]); *-ov-ann-* (cf. *Demikovanna* [Pa 83]); *-ov-at-* (cf. *Podorowaty* [Ha 87]).

c) De la teme toponimice româneşti se formează denumiri geografice adjectivale cu ajutorul unor sufixe bilingve (formanți hibrizi), adică toponimelor adjectivale româneşti li se mai ataşează un sufix adjectival ucrainean: *-escu* + *-ul* + *-sk-* (cf. *Fereskulsky* [Ha 105]); *-iş-ev-sk-* (cf. *Mariszewska* [Ha 165]); *-şor-sk-* (cf. *Akreszorsky P.* [Ha 59]); *-ul* + *-en-sk-* (cf. *Stefulenski* [Ha 103]); *-ul* + *-ev-sk-* (cf. *Mikulewski* [Ha 178]); *-ul* + *-ič-yn-sk-* (cf. *Prutczyk Mikuličynskij* [Ha 92]); *-ul* + *-iv-sk-* (cf. *Požarulivski* [Ha 84]); *-ul* + *-yč-yn* (cf. *Mikulyczyn* [Ha 220]); *-ul* + *-ov* (cf. *Bozulu P.* [Pa 65]); *-ul* + *-sk-* (cf. *Tatulski Grun* [Ha 179]) etc.

d) Există câteva sufixe ucrainene care formează toponime de la antroponime româneşti: *-ev-* (cf. *Berbeczew* [Ha 108]); *-in-* (cf. *Kopačina* [Dr 382]); *-iv-* (cf. *Gorganiv* [Pa 15]); *-yn-* (cf. *Lupszyna* [Ha 174]); *-ov-* (cf. *Pint'ova* [Pa 3]); *-uv-* (cf. *Gavruv* [Pa 77]) etc.

3.3.3. Există denumiri care au la bază toponime ucrainene, slave sau obscure, cărora li s-au ataşat sufixe româneşti (unul este pseudosufixul *-ul*). Distingem:

a) Teme toponimice ucrainene (sau obscure) + sufix românesc, de ex. *-an-* (cf. *Wowkan* [Ha 199]); *-ărie* (cf. *Suharia* [Ha 102]); *-cioara* (cf. *Tiščora* [Dr 10] < Tisa); *-easca* (cf. *Šumjaska* [Pa 11]); *-el* (cf. *Ozerel* [Dr 7]; *Worochcel* [Ha 88]); *-ie* (cf. *Baranija* [Ha 160]); *-ioara* (cf. *Ščevora* [Pa 27] < rom. **Ştevioara); -işoara* (cf. *Bahnišora* [Ha 83]); *-oaie* (cf. *Pelehoja* [Dr 3]); *-os* (cf. *Stremninos* [Pa 28]); *-şoara* (cf. *Lomšora* [Dr 18]); *-şor* (cf. *Drešor* [Dr 71]; *Tapšor* [Dr 367]) etc.

b) Teme toponimice ucrainene (sau obscure) + articolul hotărât enclitic masculin sing. *-ul,* de ex. *Begul* (Pa 48); *Bokul* (Pa 20); *Dytul* (Ha 119); *Pečalul* (F 79); *Wojtul* (Ha 121) etc.

c) Teme toponimice ucrainene (sau obscure) având ataşate morfeme româneşti şi ucrainene: *-ok-ul* (cf. *Drevokul* [Pa 16]); *-ul* + *-ec* (cf. *Zabanulec* [Ha 121]); *-ul* + *-ka* (cf. *Terešulka* [Pa 19]); *-ul* + *-ov* (cf. *Pitulow Werch* [Ha 126]) etc.

d) Un caz interesant de bilingvism prezintă şi sufixul românesc *-escu* (fem. *-easca),* care apare în oronimele *Dinescu, Nănescu, Vădenescu* etc. Din această formaţie se omite apelativul geografic romànsc *munte* „păşune alpină" (în graiurile din Maramureş, Oaş, Lăpuş, Chioar, Codru, nordul Transilvaniei etc.), deci forma completă ar fi **Muntele Dinescu, *Muntele Nănescu* etc. Rom. dial. *munte* (de gen masculin), tradus în ucraineană prin *polonyna* „păşune alpină" (în graiurile ucrainene carpatice), este de genul feminin. Vorbitorii ucraineni monolingvi omit apelativul geografic *polonyna* (cf. **Dińaska* polonyna), simplificând, în *Dińaska, Ńeńaska* etc., unde sufixul rom. *-easca* este identificat cu suf. ucr. *-s'k(a),* având loc o contaminare: *Dinescu – Dińaska.* Acest model e atât de răspândit, încât le-a eliminat pe toate celelalte: *Berseńaska* (Pa 20); *Dod'aska* (Pa 20); *Kurt'aska* (Pa 20); *Ungur'aska* (Pa 20) etc. Unele nume topice şi-au schimbat doar desinenţa: *Apšeńesk**a*** (Pa 10 < rom. *Apşenesc**u**); Korbylysk**a*** (Pa 11 < rom. *Corbulesc**u**); Strimčesk**a*** (Pa 15 < rom. *Strâmcesc**u**)* etc. Întâlnim şi perechi: *Jurćesku* (Pa 20) – *Jurćeska* (Pa 3).

3.4. În decursul anilor, omul, extinzându-şi activitatea, a înaintat neîncetat în cucerirea naturii, în căutarea de terenuri prielnice pentru cultivarea mai ales a cerealelor, legumelor etc., ceea ce a dus la defrişări şi la fragmentarea unor macrotoponime şi a toponimiei majore. Acest lucru a avut drept consecinţă apariţia a numeroase nume topice noi, mai ales macrotoponime. Numele topice româneşti, în general macrotoponime sau toponime majore în zona analizată din Carpaţi, au servit fie ca elemente de bază pe lângă care au apărut determinanţi ucraineni, mai ales adjective (*mare, mic, rotund, scurt, lung, gros*), de ex., *Velykyj* şi *Malyj Gruń* (Pa 85); *Bilyj Hrunyk* (Pa 89); *Pikuń Nižny* şi *Seredni* (Ha 113); *Ostra, Kamenista, Wysoka* etc. *Kiczera* (Ha 129); *Huculivska Perija* (Ha 215); *Kremenosa Nižna* (Ha 154) etc., fie au devenit determinanţi hibrizi (adjective relative şi posesive sufixate cu morfeme ucrainene), de ex., *Owidowa Hora* (Ha 172); *Kyčerovyj žolob* (Pa 5); *Kučarskij* (Pa 2); *Trifiv* (Pa 17); *Akreszorski P.* (Ha 59) etc. În acest fel, toponimele româneşti au format nucleul denominativ de bază în vederea orientării pe teren.

3.5. În gramatică, reminiscenţele bilingvismului se manifestă prin:

3.5.1. Formarea pluralului ucrainean după modelul românesc (calc gramatical): *Strungy* (Pa 27) < rom. **Strungi; Plopu* (Pa 3) < rom. *Plopi; Ponory* (SHU) < rom. **Ponoare; Forczetury* (Ha 217) < rom. **Furcituri; Ruptur* (Dr 396) < rom. **Rupturi* etc.

3.5.2. Temei româneşti îi este ataşată şi desinenţa genitivului posesiv ucrainean, de ex.: *Borsuka* (Pa 90); *Berbeka* (Leh 37); *Bradula* (Pa 28); *Kyčerela* (Pa 14); *Opriča* (F 79); *Szevula* (Sz 28) etc.

3.5.3. În formaţiile tipic româneşti (cu articolul hot. encl. masc. sing. *-ul),* articolul propriu-zis *-l* a căzut, rolul lui fiind luat de vocala de legătură *-u-*. Astfel,

forma articulată a unor nume topice cu *-ul* a devenit **Bujoru,* **Câmpu,* **Codru,* **Cornu,* **Doru,* **Şesu* etc. După trecerea graiurilor bilingve la monolingvismul ucrainean, aceste toponime nu erau simţite ca articulate, ci erau considerate ca forme ale cazului acuzativ feminin sing. al substantivelor şi au fost „reconstituite”[23] la cazul iniţial, nominativ feminin singular: *Bužora* (Pa 40 şi Pa 42); *Kympia* (Pa 16); *Kodra* (SHU); *Korna* (Leh 25); *Dora* (Ha 24); *Šesa* (Pa 15) etc.

3.5.4. Un alt procedeu care ţine de bilingvism a fost adaptarea desinenţei pentru ca numele topice să devină declinabile, de ex.: rom. **Măgurice* > ucr. *Maguriča* (Dr 388); rom. **Falce* > ucr. *Falća* (Dr 382); rom. **Negrilă* > ucr. *Negryla* (Pa 37); rom. **Perie* > ucr. *Perija* (Ha 215) etc.

3.5.5. Regimul în epoca bilingvismului imita modelul cel mai simplu, care era cel românesc. Prefixele ucrainene sudate cu temele româneşti şi-au pierdut regimul, deoarece au fost traduse, şi pentru un vorbitor bilingv nu este greşeală folosirea regimului limbii secundare, în conştiinţa lui ambele limbi sunt inteligibile. Pentru, bilingvi, în general, există o singură limbă, cu două modalităţi de exprimare[24]. Formaţiile toponimice mai vechi, însoţite de prepoziţii ucrainene, calchiază regimul românesc al prepoziţiei traduse şi adaptate, fiindcă acesta (regimul) este mai simplu şi mai inteligibil, iar tendinţa spre simplificare este un fenomen specific pentru bilingvism[25]. Iată câteva nume topice de origine românească care urmează regimul prepoziţiei româneşti: *Pud Runkul* (Pa 19); *Pod Plaj* (Pa 50); *Pyd Kyčary* (Pa 80); *Sered Plaj* (Pa 27); *Za Osuj* (Pa 87) etc.

După trecerea bilingvismului activ şi instaurarea monolingvismului ucrainean, regimul prepoziţiei aparţine limbii ucrainene: *Pud Grunjom* (Kl 12); *Pud Osojom* (Pa 87); *Pud Menešorom* (Dr 396); *Pud Kyćerou* (Pa 16); *Nad Muncselom* (Dr 382); *Kolo Aršeci* (Pa 21); *Za Magurou* (Pa 85); *Za Hruńom* (Kl 12); *Za Čobankou* (Pa 44); *Za Horunetom* (Pa 26); *Za Osojom* (Pa 87); *U Kyčiri* (Pa 19); *Za Hrunkami* (Pa 19) etc. Şi regimul adverbului, în epoca monolingvismului, este ucrainean: *Hori Plajkom* (Pa 23); *Zvyšće Solotruka* (Dr 396).

3.5.6. Elementele determinante ale nucleului toponimic românesc se acordă în gen, număr, caz cu toponimele de bază.

3.6. Şi elementele pietrificate ale toponimelor româneşti sunt o mărturie a bilingvismului româno-ucrainean practicat în Evul Mediu de populaţia din această zonă a Carpaţilor. Ele au rezistat timpului şi monoligvismului datorită forţei denominative puternice pe care o reprezintă, fiind unicate în nomenclatura actuală. Distingem:

[23] Cf. E. Vrabie, *op. cit.,* p. 125.

[24] Cf. L. V. Ščerba. *O pońatii smešenija jazykov,* în L. V. Ščerba, *Izbrannyje raboty po jazykoznaniju i fonetike,* I, Leningrad, 1958, p. 48.

[25] Cf. U. Weinreich, *op. cit.*, p. 64-67; E. Haugen, *The Process of Borrowing,* în *Novoje v lingvistike,* VI, Moscova, 1972, p. 352.

3.6.1. Nume topice pietrificate declinabile: *Antravaj* (Pa 13 < rom. *Între Văi); Čundž* (Dr 396): *Valovundul* (Pa 3 < rom. *Valea Vântului); Velelarga* (Pa 13); *Valatyćera* (Pa 5); *Vylyvlad* (Pa 5); *Vajdeminec* (Cr 434); *Vulpeń* (Pa 17); *Turćeń* (Pa 20) etc.

3.6.2. Nume topice pietrificate parţial (o parte a denumirii este tradusă/ calchiată) sau o parte este declinabilă şi urmează regimul prepoziţiei ucrainene: *Pud Val'a Šesolom* (Dr 396); *Skundul' gruń* (Pa 3); *Kamiń Korbuluj* (Cr 434); *Pt'ićoru Dankuluj* (Pa 20); *Puruluj* (Ha 184); *Duplešt'* (Pa 16); *Regorešt'* (Pa 13) etc.

3.7. Numele topice care au conţinut semantic sunt, de regulă, calchiate sau traduse în epoca bilingvismului; acest fenomen este valabil pentru toate limbile[26]. Calchierea şi traducerea de nume topice este o dovadă a existenţei unei epoci în contactul lingvistic româno-ucrainean când se practica un bilingvism stabil şi permanent în această zonă.

Este extrem de greu de delimitat traducerea toponimelor de calcul toponimic, motiv pentru care le vom trata împreună, amintindu-le în treacăt. Specialiştii afirmă că deosebirile minime între traducerea şi calchierea numelor topice constau în caracterul firesc al traducerii şi cel artificial al calchierii, care, în general, generează denumiri ciudate, traduse mecanic. Traducerea toponimelor presupune transpunerea, tălmăcirea sau echivalarea exactă, fidelă a modelului[27]. Traducerea numelor topice se deosebeşte de cea a cuvintelor, deoarece pe lângă semantizare poate presupune şi găsirea echivalentului corespunzător. De fapt, orice calc este o traducere, dar nu orice traducere este un calc. Toponimele pot fi traduse (calchiate în întregime sau parţial: numai tema, numai desinenţa, numai afixele etc.). Iată câteva nume topice traduse (transpuse, echivalate) sau calchiate: *Krasna – Frumoza* (M 629): *Kryva – Strâmba* (F 85); *Bereznyk – Mestecăniş* (F 85); *L´ahovec* sau *L´achuvici* (Pa 473) – *Leşeni* (F 85); *Bukovec* (Bé 131) – *Făget* (F 85); *Jalova* sau *Vil'chivici* (Dz) – *Ariniş* (M 172); *Volove* sau *Volovoje* (Bé 177) – *Boureni* (F 85); *Peri – Hruševe; *Râturi – Ryt* (Pa 27); **Dosuri – Dos* (Pa 13); **Frasini – Frasyny* (Pa 3); *Apşa – Vod'ane; Apşiţa – Vodyća; Trebuşani – Dilove; Brusturi – Lopuchiv* (Dz); *Danilovo – Dănileşti* (F 85); *Negroveć – Negreşti* (F 85); *Lysyća – (Poiana) Vulpei* (F 85) etc.

3.8. În decursul timpului, numeroase nume topice de origine românească au fost deformate de ucrainenii monolingvi. O succintă analiză etimologică poate reconstitui unele dintre ele. Astfel, *Ajbul* (Pa 28) < rom. *Albul; Bukštul* (Pa 28) < ucr. *Buštyna* (Dz) < rom. *Buşteni* (F 85), de unde s-a împrumutat numai tema,

[26] Cf. Ju. A. Žluktenko, *op. cit.,* p. 64; E. Haugen, *Problems of Bilingual Description,* în *General Linguistics,* I, nr. 1, Winter, 1955, p. 4.

[27] Cf. S. Bodzei, *O consecinţă...*, p. 240; idem, *Noi observaţii...*, p. 278-293. E. Bodzei-Schiller, S. Bodzei, *Adaptarea semantica a numelor topice prin traducere,* în *Studii de onomastică,* Cluj, 1990, p. 114-134.

bušt-, deformată prin *-k-* epentetic. *Bukštul* este o păşune alpină aparţinătoare localităţii *Buštyna. Kašolova* (Dr 382) < rom. *Caşul* (antroponime); *Kopašno* < rom. *Copăceni* (F 85); *Lozdumul* (Sz 34) < rom. *Lăstunul; Peredul* (Pa 84) < ucr. *pered* „înainte”, „în faţă” + articolul hot. *-ul; Stranzul* (Pa 28) < rom. *Strânsul* (locul unde se adună, se strâng oile); *Szetefety* (Ha 118) < rom. *Şepte Fete; Šopurka* (râu, afluent drept al Tisei) < rom. dial. *Şopârcă* „şopârlă”; *Trasnista* (Dr 382) < rom. *Trăsnita; Valentrosy* (Pa 3) < rom. *Valea Lăuntroasă; Val'urp* (Pa 24) < rom. *Valea Râpei; Vylyvlad* (Pa 5) < rom. *Valea lui Vlad; -apul* (Ha 148) < rom. *Jneapănul* etc.

4. În concluzie, se poate afirma că motivele existenţei unor nume topice de origine românească în teritoriul lingvistic ucrainean trebuie căutate în mai mulţi factori socioeconomici, psihologici, confesionali, geografici, istorici, sentimentali. Zona de contact lingvistic, în care convieţuiesc de mai multe secole alături două comunităţi etnolingvistice, oferă premise pentru practicarea bilingvismului. Bilingvismul practicat aici a cuprins întreaga colectivitate a românilor şi ucrainenilor şi a dăinuit mai multe secole. Bilingvismul româno-ucrainean este confirmat atât lingvistic, cât şi onomastic şi istoric. Una dintre reminiscenţele bilingvismului este coexistenţa în vorbire, precum şi în documentele vremii, a unor dublete toponimice traduse, calchiate sau adaptate. Tot în favoarea bilingvismului pledează denumirile geografice hibride, structuri hibride, formanţi bilingvi, precum şi câteva fenomene fonetice vechi conservate. Vechimea contactului româno-ucrainean este demonstrată şi de păstrarea latentă, în conştiinţa vorbitorilor ucraineni, a mecanismului de transformare a elementelor lingvistice vechi slave prin fenomene fonetice specifice, ca denazalizarea şi plenisonia. Materialul analizat (cca 3 000 de toponime) ne permite să concludem – pentru acest lucru avem şi dovezi istorice şi lingvistice – că pe la sfârşitul sec. al XVIII-lea bilingvismul româno-ucrainean (sau ucraineano-român) începe să fie eliminat, fiind înlocuit prin monolingvismul populaţiei majoritare, care a asimilat-o pe cea românească. Această ipoteză este sprijinită şi de faptul că numeroase denumiri geografice înţelese de bilingvi au început, în perioada monolingvismului, să fie deformate, pierzându-şi conţinutul semantic (ceea ce a atras după sine o serie de modificări fonologice şi structurale). În prezent, populaţia românească din Carpaţii Ucraineni trăieşte în câteva enclave lingvistice şi cunoaşte, pe lângă limba maternă, limbile rusă şi ucraineană. Aşadar, în Evul Mediu, în Carpaţi s-a practicat – alături de bilingvismul ucraineano-maghiar, ucraineano-slovac şi ucraineano-polonez – şi bilingvismul româno-ucrainean, care are reminiscenţe atât în graiul, cât şi în toponimia şi antroponimia populaţiei actuale ucrainene din această regiune.

ABREVIERI

Bé = Bélay V., *Máramaros vármegye társadalma és nemzetiségei,* Budapest, 1943.

Cr = D. Crânjală, *Rumunské vlivy v Karpatech se zvlaštním žretelem k Moravskému Valašsku,* Praga, 1938.
Dr = N. Drăganu, *Românii în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei şi a onomasticei,* Bucureşti, 1933.
Dz = J. O. Dzendzelivs'kyj, *Linhvistyčnyj atlas ukrajins'kych narodnych hovoriv Zakarpats'koji oblasti URSR,* Užhorod, 1958, è. I. Užhorod, 1960, è. II.
F = Al. Filipaşcu, *Istoria Maramureşului,* Bucureşti, 1940.
Ha = K. J. Halas, *Z toponymyky Zakarpatt'a,* în „Naukovi zapysky", t. XXXV, Movoznavstvo, Užhorod, 1958, p. 56-82.
Hr = St. Hrabec, *Nazwy geograficzne Huculszczyzny,* Cracovia, 1950.
Kl = G. P. Klepikova. *O karpatoukrainskoj terminologii gornogo landžafta,* II, în *Karpatskaja dialektologija i onomastika,* Moscova, 1972, p. 3-16.
Leh = Lehóczky T., *Bereg vármegye monográphiája,* Ungvár, vol. I-III, 1885 – 1888.
M = I. Mihályi, *Máramarosi diplomák a XIV. és XV. századból,* Sighetul Marmației, 1900.
Pa = I. Pańkevyč, *Ukrajins'ki hovory Pidkarpats'koji Rusy i sumežnych oblastej,* Praga, 1938.
SHU = *Slovnyk hidronimiv Ukrajiny,* Kiev, 1979.
Sz = Szilágyi I., *Máramaros vármegye egyetemes leírása,* Budapest, 1876.